

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและปัญหา

เมืองนครราชสีมา เป็นเมืองใหญ่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ซึ่งมีความสำคัญต่อความมั่นคงของประเทศไทยมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ แม้ว่าโดยสภาพที่ตั้งของเมืองนครราชสีมาจะทุรกันดาร ทำให้เกิดความยากลำบากในการคมนาคมติดต่อกับกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นศูนย์กลางของประเทศ แต่โดยสภาพที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ เมืองนี้เป็นเมืองใหญ่ อยู่เชื่อมระหว่างเมืองหลวงของประเทศไทยกับหัวเมืองใหญ่น้อยทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และหัวเมืองประเทศราชลาว นครราชสีมาจึงอยู่ในฐานะผู้เชื่อมโยงรักษาอำนาจ และดูแลผลประโยชน์ของส่วนกลาง ซึ่งมีอยู่เหนือหัวเมืองต่าง ๆ เหล่านั้น อย่างไรก็ตาม ในระยะต้น ๆ กรุงเทพฯ ยังมีได้ตระหนักถึงความสำคัญของเมืองนครราชสีมาอย่างจริงจังนัก การควบคุมจากส่วนกลางจึงมิได้ใกล้ชิดเท่าที่ควร

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ความอยู่รอดของประเทศไทยถูกกระทบกระเทือนจากการล่าเมืองขึ้นในภูมิภาคแถบนี้ ของมหาอำนาจอังกฤษและฝรั่งเศส ฝรั่งเศสได้เข้าครอบครองเขมรและญวน และแผ่อิทธิพลเหนือดินแดนอื่น ๆ เพิ่มขึ้นตลอดเวลา ดินแดนทางหัวเมืองภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย จึงติดต่อกับเขตอำนาจของฝรั่งเศสโดยตรง และก่อให้เกิดสถานการณ์ที่อาจเป็นภัยอันตรายต่อความอยู่รอดของประเทศไทยเป็นอย่างยิ่ง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงปัญหานี้ จึงได้ทรงปฏิรูปการปกครองหัวเมืองเหล่านี้ เพื่อตั้งอำนาจการปกครองเข้าสู่ศูนย์กลางของประเทศ โดยทรงแบ่งการปกครองเป็นมณฑลเทศาภิบาล และส่งข้าหลวงซึ่งเป็นเจ้านายในราชวงศ์และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ที่ทรงไว้วางพระราชหฤทัย

ออกไปกำกับอยู่ตามหัวเมืองต่าง ๆ นครราชสีมาในระยะนี้จึงทวีความสำคัญยิ่งขึ้น และเป็นปัจจัยสำคัญต่อการธำรงอำนาจของส่วนกลางเหนือดินแดนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศ และอิสรภาพของประเทศไทยเป็นส่วนรวม

ด้วยเหตุนี้ ผู้เขียนจึงเห็นว่า การศึกษาถึงความสำคัญของเมืองนครราชสีมา ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นเรื่องที่น่าสนใจ เพราะจะช่วยให้เข้าใจปัญหาพื้นฐานทางการเมือง และทางสังคมของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และวิธีการที่ผู้บริหารในอดีตได้พยายามเชื่อมโยงความสัมพันธ์ทางสังคม ทางเศรษฐกิจ และทางการเมืองของดินแดนแถบนี้เข้ากับศูนย์กลางของประเทศ เพื่อความเป็นปึกแผ่นของประเทศ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยนี้ มุ่งศึกษาถึงสภาพพื้นฐานทั่วไปของดินแดนทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย บทบาทและความสำคัญของเมืองนครราชสีมาในฐานะเมืองใหญ่และเป็นเมืองตั้งรักษาเส้นทางผ่านสู่ภาคนี้ ในแง่การเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ที่มีมาแต่เดิมก่อนการปฏิรูปการปกครองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และการเพิ่มพูนความสำคัญของเมืองนครราชสีมา ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งประเทศไทยถูกกระทบกระเทือนจากการแผ่อิทธิพลขยายเมืองขึ้นของมหาอำนาจยุโรป และจำต้องปรับปรุงการปกครองเพื่อความอยู่รอดของประเทศ โดยเน้นหนักถึงบทบาทของนครราชสีมาในการเชื่อมโยงอำนาจการปกครองส่วนกลาง ให้มีเหนือดินแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนืออย่างมั่นคง ศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นผลของการเปลี่ยนแปลง และปฏิกิริยาของคนในท้องถิ่นที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงเหล่านั้น

ขอบเขตของการวิจัย

1. ศึกษาถึงสภาพของบ้านเมืองโดยทั่วไปของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และประวัติความเป็นมาของนครราชสีมาตั้งแต่เริ่มแรก
2. ศึกษาถึงบทบาทความสำคัญของนครราชสีมา นับตั้งแต่เข้ามาอยู่ใต้การปกครองของไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยา จนกระทั่งถึงก่อนรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอม-

เกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อเป็นพื้นฐานให้เห็นความเปลี่ยนแปลงในบทบาทและการให้ความสำคัญต่อเมืองนี้ เพิ่มขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

3. ศึกษาถึงความสำคัญของเมืองนครราชสีมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในแง่มุมต่าง ๆ โดยเฉพาะยึด โดยชี้ให้เห็นชัดถึงปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในระยะนี้ การเปลี่ยนแปลงวิธีการต่าง ๆ เพื่อแก้ปัญหาเหล่านั้นจากส่วนกลาง และผลของการแก้ปัญหาด้วยวิธีการต่าง ๆ เหล่านั้น และปฏิกิริยาต่าง ๆ ของท้องถิ่น ต่อการเปลี่ยนแปลงซึ่งมีมาจากส่วนกลาง ทั้งนี้มุ่งศึกษาแนวนโยบายต่าง ๆ ที่กรุงเทพฯ ๗ ปฏิบัติต่อนครราชสีมาเป็นหลัก

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้ ใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) และเสนอรายงานแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description) ข้อมูลที่ใช้ศึกษาค้นคว้าใช้ข้อมูลที่เป็นหลักฐานชั้นต้น (Primary Sources) เป็นหลัก และอาศัยข้อมูลที่เป็นหลักฐานชั้นสอง (Secondary Sources) ประกอบด้วย ทั้งที่เป็นเอกสารของไทย และต่างประเทศเทียบเคียงกัน

แหล่งศึกษาค้นคว้าเพื่อทำการวิจัยที่สำคัญ คือ

- (1) หอสมุดแห่งชาติ
- (2) กองจดหมายเหตุแห่งชาติ
- (3) หอสมุดสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ
- (4) สถาบันไทยคดีศึกษา
- (5) หอสมุดสยามสมาคม
- (6) หอสมุดกลางจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- (7) หอสมุดคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- (8) หอสมุดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

- (9) หอสมุดมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร
 (10) หอสมุดกระทรวงมหาดไทย

นอกจากนี้ ผู้เขียนยังได้เดินทางไปหาข้อมูลและเอกสารหลักฐานในท้องถิ่น จังหวัดนครราชสีมา อันได้แก่ หอสมุดสมเด็จพระมหาวิรวงศ์ หอสมุดประชาชนจังหวัด นครราชสีมา วัดวาอารามเก่าแก่ของเมืองซึ่งปรากฏชื่อในประวัติศาสตร์ อันได้แก่ วัด กลาง วัดบึง เป็นต้น แต่ปรากฏว่าเอกสารส่วนสำคัญเกือบทั้งหมดได้ถูกส่งลงมาเก็บ รักษาที่กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ซึ่งผู้เขียนได้ค้นคว้าจนหมดแล้ว เอกสารที่เหลือมีเพียง ส่วนน้อย และแทบจะไม่ได้เป็นประโยชน์ต่อการวิจัยเลย เพราะส่วนมากเป็นเรื่องราว ทำนองนิยายพื้นบ้าน พื้นเมืองของหัวเมืองใหญ่น้อยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ยิ่งไปกว่า นั้น เอกสารบางฉบับก็ชำรุดทรุดโทรมมาก ซากการดูแลรักษา รวมทั้งการจัดระเบียบ เอกสารยังไม่เรียบร้อยเพียงพอ เป็นเหตุให้เกิดความยากลำบากในการศึกษาค้นคว้า มาก

อีกประการหนึ่ง เอกสารที่เป็นภาษาต่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับเรื่องทั่วๆไปนี้ มีจำนวนจำกัด จึงไม่อาจนำมาใช้ในการวิจัยอย่างเต็มที่ อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนก็ได้ พยายามศึกษาค้นคว้าจากหลักฐานที่มี และวิจัยเรื่องนี้ด้วยความเป็นกลางอย่างที่สุด เท่าที่ จะสามารถทำได้

หลักฐานที่เป็นเอกสาร ชั้นต้น (Primary Sources) ได้แก่

(1) จดหมายเหตุรัชกาลต่าง ๆ เช่น จดหมายเหตุกรุงธนบุรี จดหมายเหตุ รัชกาลที่ 1 จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 และจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 ซึ่งเป็นประโยชน์ในการวิจัยเรื่องเมืองนครราชสีมาในระยะต้น ๆ ส่วน เอกสารของกระทรวงต่าง ๆ ในรัชกาลที่ 5 นับว่าเป็นเอกสารที่สำคัญ และให้ประโยชน์ ในการวิจัยมากที่สุด เอกสาร ชั้นต้นเหล่านี้ มีทั้งที่เป็นต้นฉบับตัวเขียนในสมุดไทยคำ เป็น ลายมือ หรือลายอักษรพิมพ์ดีด ซึ่งบางส่วนได้รับการคัดลอกและตีพิมพ์ออกมาบ้างแล้ว เช่น จดหมายเหตุกรมหลวงนรินทรเทวี จดหมายเหตุเมืองนครราชสีมา พระราชหัตถเลขา

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่เกี่ยวข้องกับกระทรวงมหาดไทยเป็นต้น เอกสารต่าง ๆ เหล่านี้เก็บรักษาอยู่ที่หอสมุดวชิรญาณ หอสมุดแห่งชาติ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ และหอสมุดสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

หลักฐานข้อมูลข้างต้นนี้ เป็นหนังสือสำคัญของทางราชการมีการลงวันเดือนปีที่แน่นอน และเล่าถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในขณะนั้นอย่างชัดเจน บางครั้งก็แทรกความคิดเห็นของผู้เล่าเอาไว้อย่างไร ทำให้สามารถทราบถึงเรื่องราวตลอดจนความรู้สึกนึกคิดของผู้เขียนเอกสารใดค่อนข้างแน่นอน ผู้เขียนได้ใช้ข้อมูลประเภทนี้มากที่สุด

(2) บันทึกรหรือข้อเขียนของชาวต่างประเทศ

ผู้เขียนได้ศึกษาเห็นว่าเอกสารชิ้นต้นจากไมโครฟิล์มที่เก็บรักษาไว้ที่สถาบันไทยคดีศึกษา ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเอกสารของชาวอังกฤษ และอเมริกัน ในรูปของบันทึกเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทย ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นอกจากนี้ยังได้ศึกษาจากบันทึกของชาวต่างประเทศ ซึ่งเข้ามาอยู่ในประเทศไทยสมัยรัตนโกสินทร์ เช่น บันทึกของ นายจอห์น ครอบเฟิร์ด ทูตชาวอังกฤษในสมัยรัชกาลที่ 2 และบันทึกของสังฆราชปาลเลอกัวซ์ บาทหลวงชาวฝรั่งเศสที่พำนักอยู่ในเมืองไทยตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 เป็นต้น เอกสารดังกล่าวนี้ ได้รับการตีพิมพ์และแปลเป็นภาษาไทยเรียบร้อยแล้ว . อย่างไรก็ตาม ถึงแม้จะไม่มีเอกสารฉบับใดกล่าวถึงเรื่องราวของเมืองนครราชสีมาโดยตรงอย่างชัดเจนก็ตาม เอกสารเหล่านี้ก็นับว่ามีประโยชน์ต่อผู้เขียน เพราะทำให้เกิดความรู้ ความคิด และทัศนคติ ในการศึกษาวิจัยกว้างขวางยิ่งขึ้น

หลักฐานที่เป็นเอกสารชั้นรอง (Secondary Sources) ได้แก่

เอกสารประเภทพระราชพงศาวดาร ประชุมพงศาวดาร จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน บทความ วิทยานิพนธ์ และหนังสืออื่น ๆ ทั้งที่เป็นภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ เอกสารชั้นรองที่น่าสนใจ ได้แก่

(1) พระราชพงศาวดารต่าง ๆ เช่น พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ทั้งของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ และเจ้าพระยาทิพากรวงศ์

พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา ซึ่งเก็บข้อมูลได้อย่างละเอียด โดยมีที่มาจากจดหมายเหตุรัชกาลต่าง ๆ ประกอบกับผู้เขียนเป็นบุคคลที่อยู่ร่วมสมัยกับบุคคลในเหตุการณ์บางครั้ง ทำให้เอกสารดังกล่าวน่าเชื่อถือมากพอสมควร ผู้เขียนได้ใช้เอกสารเหล่านี้เทียบเคียงกับเอกสารชั้นต้นด้วย

(2) ประชุมพงศาวดารต่าง ๆ เช่นประชุมพงศาวดารภาคที่ 4 และประชุมพงศาวดารภาคที่ 70 ให้ความรู้เกี่ยวกับเรื่องราวในท้องถิ่นของหัวเมืองภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้เป็นอย่างดี เพราะผู้เขียน คือหม่อมอมรวงศ์วิจิตร (มรว. ปฐม คเนจร) ได้ออกไปอยู่ในท้องถิ่นและคลุกคลีอยู่กับผู้คนในท้องถิ่น เรื่องราวที่บันทึกไว้ค่อนข้างจะไครายละเอียด มีเหตุผลหนักแน่นน่าเชื่อถือและดูเหมือนว่าจะ เป็นพงศาวดารที่เกี่ยวกับเรื่องหัวเมืองภาคตะวันออกเฉียงเหนือฉบับที่เกือบจะสมบูรณ์ที่สุดฉบับหนึ่ง เท่าที่มีอยู่ในปัจจุบันนี้

ทั้งหมดที่ได้อ้างมานี้ เป็นเอกสารที่ผู้เขียนสามารถรวบรวมค้นคว้าหา มาเพื่อใช้ในการศึกษาและวิจัยเรื่อง "ความสำคัญของเมืองนครราชสีมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411-2453)" สำหรับรายละเอียดและรายชื่อของข้อมูลที่หามาได้นั้นปรากฏอยู่ในบรรณานุกรมแล้ว

นิยามของคำต่าง ๆ

รัฐบาลกลาง ในที่นี้หมายถึงราชธานีซึ่งเป็นศูนย์กลางการปกครองและการบริหารประเทศ ในสมัยอยุธยาหมายถึง กรุงศรีอยุธยา ในสมัยธนบุรีหมายถึง กรุงธนบุรี และในสมัยรัตนโกสินทร์หมายถึง กรุงเทพมหานคร

หัวเมืองประเทศราชลาว หรือหัวเมืองลาวตะวันออกเฉียงเหนือ หมายถึงหัวเมืองลาวต่าง ๆ ซึ่งตั้งอยู่บนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง ในสมัยรัตนโกสินทร์ ไทยแบ่งการปกครองหัวเมืองประเทศราชลาวออกเป็น 2 หัวเมืองใหญ่ คือ นครเวียงจันทน์ และนครจำปาศักดิ์

หัวเมืองบนที่ราบสูงภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ หัวเมืองลาว และเขมรป่าดง ซึ่งตั้งอยู่บนที่ราบสูงภาคตะวันออกเฉียงเหนือ อยู่ในความปกครองดูแลของเมืองนครราชสีมา และก่อน รศ. 112 หมายถึง หัวเมืองประเทศราชลาวรวมอยู่ด้วย

หัวเมืองนครราชสีมา หมายถึงเมืองนครราชสีมาเอง และหัวเมืองชั้นอีก 14 เมือง ได้แก่ เมืองชัยภูมิ บำเหน็จณรงค์ จัตุรัส เกษตรสมบูรณ์ ภูเขียว ชนบท ปักธงชัย บุรีรัมย์ พิมาย พุทไธสง นางรอง ประโคนชัย รัตนบุรี และเมืองนครจำนาศ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้จากการวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้ก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจเรื่องความสำคัญของเมืองนครราชสีมา ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังต่อไปนี้ คือ

1. เข้าใจสภาพบ้านเมือง ผู้คนพลเมือง สภาพเศรษฐกิจของเมืองนครราชสีมา ก่อนการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ. 2435 และเห็นถึงปัจจัยที่ทำให้เมืองนครราชสีมา มีอำนาจและอิทธิพลเหนือหัวเมืองอื่น ๆ บนที่ราบสูงภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตลอดจนความสำคัญของเมืองนครราชสีมาที่มีต่อกรุงเทพฯ ทั้งทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจ

2. ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงด้านอำนาจทางการเมืองของเมืองนครราชสีมา ภายหลังการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ. 2435 ปฏิกริยาของเจ้าเมืองและประชาชนชาวเมืองนครราชสีมาที่มีต่อความเปลี่ยนแปลงครั้งนั้น นอกจากนี้ ยังก่อให้เกิดเข้าใจในบทบาทของเมืองนครราชสีมาที่มีส่วนช่วยให้กรุงเทพฯ สามารถแผ่ขยายอำนาจการปกครองออกไปบนพื้นที่ราบสูงภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้อย่างทั่วถึง

3. เข้าใจถึงความสัมพันธ์ระหว่างเมืองนครราชสีมากับหัวเมืองอื่น ๆ บนภาคเดียวกัน สามารถมองเห็นภาพประวัติศาสตร์และวิกฤตการณ์ที่เกิดขึ้นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศ เมื่อมหาอำนาจฝรั่งเศสดำเนินการแผ่อิทธิพลทางการเมืองเข้ามาทางค่าน้อยอย่างจริงจัง

4. ก่อให้เกิดความรู้เรื่องราวประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของหัวเมืองบางเมืองในภาคตะวันออกเฉียงเหนืออย่างคร่าว ๆ ในแง่ของผู้คนพลเมือง ขนบธรรมเนียมประเพณี และลักษณะการปกครองตามแบบประเพณีการปกครองหัวเมืองลาวเวียงจันทน์ ซึ่งกรุงเทพฯ

ได้ยอมอนุญาตให้ใช้ยู่ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รวมทั้งได้ทราบความเป็นมาของเมืองนครราชสีมาแต่แรก

5. ความพยายามมองประวัติศาสตร์ในแง่ ภูมิศาสตร์ โบราณคดี และการศึกษาเรื่องราวจากตำนานนิทานพื้นบ้านพื้นเมือง ตลอดจนศึกษาและสังเกตจากประสบการณ์ที่ได้รับในการเดินทางออกไปสำรวจข้อมูลในท้องถิ่นของผู้เขียน ทำให้วิธีการศึกษาวิชาประวัติศาสตร์โดยส่วนรวมขยายขอบเขตกว้างขวางออกไปอีกด้วย.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย